

PAJKASTNING ELLER INFORMERAD DEBATT

AV JAN AHLBERG

I föregående nummer av Nordisk Tidsskrift for Kriminalvidenskab framför Gorm Gabrielsen viss kritik av min rapport om inkapaciteringseffekter. Jag har nu beretts tillfälle att kommentera denna kritik. Till att börja med vill jag poängtere att jag haft behållning av GG's artikel och jag delar flera av de åsikter som framförs. Innan jag går in på den mer preciserade kritiken och eftersom även jag tänker ta upp statistikernas roll inom samhällsvetenskaperna vill jag ge ett visst perspektiv på detta med användandet av statistiska och matematiska metoder.

Statistik och/eller matematik är hjälpmedel som används inom i stort sett alla vetenskaper. I princip klarar sig ingen vetenskap utan dessa hjälpmedel, detta gäller allra minst sociologin och kriminologin. Varje gång man använder en statistisk metod lägger man medvetet eller omedvetet på ett antal förutsättningar som i olika hög grad behöver stämma för att resultaten skall vara relevanta. Detta gäller hela spektret av metoder, från tolkningar av enkla tabeller, enkla tester osv till mer komplicerade metoder som multivariat regression, logitanalys mm. Speciellt inom samhällsvetenskaperna är situationen i princip den att dessa förutsättningar *aldrig i någon analys* är helt uppfyllda. För att ändå kunna komma fram till relevanta resultat gör man antaganden om att förutsättningarna *något så när* stämmer med verkligheten. Det är dock viktigt att komma ihåg att de *aldrig stämmer exakt*.

Skall man bedöma relevansen av en rapport måste man bedöma *i vilken mån* avvikelserna från de ideala förutsättningarna påverkar *resultaten*. Det ligger inget värde i ett slags letande efter förutsättningar som inte är helt i överensstämmelse med idealet, eftersom sådana inte existerar. En sådan "försöka finna felen – metod" blir bara ett sätt att ytterligare förvirra den oinvigde eller för att använda GG's språkbruk göra läsaren till ett "kritikeroffer". Det skall i sanningens namn sägas att bedömningen av i vilken mån slutresultaten påverkas ibland är en svår uppgift, men den är inte desto mindre nödvändig om man som kritiker skall tillföra något.

GG's konkreta kritik sammanfattar han själv i två punkter. Den första är att jag inte preciserar och översätter förutsättningarna för modellen. Till detta vill jag först säga att det inte är så, som läsaren lätt kan få uppfattningen genom GG's sätt att formulera sig, att jag undvikit att redovisa förutsättningarna. Tvärtom har jag varit noga med att redovisa de förutsättningar som är relevanta för slutresultaten. Om jag sedan bland misslyckats rent pedagogiskt med att "översätta" dem har jag svårt att bedöma. Kritiken om uteblivna förutsättningar baseras i själva verket på att *två* förutsättningar anses otillräckligt underbyggda. Vad den första beträffar konstaterar GG själv att den rimligen måste hålla, medan den andra betecknas som orealistisk. Jag måste säga att jag har lite svårt att förstå dessa invändningar.

Om vi till att börja med ser till den första, om det som kallas ergodicitet, så tycker jag till skillnad mot GG att den förutsättningen redovisas väl i min rapport. Den är inte minst tydligt beskriven i figur. Det är vidare en märklig slutsats GG drar när han påstår

att en allmän, eller om man så vill svag, förutsättning alltid ger resultat som överensstämmer med verkligheten. GG påstår att härigenom skulle kontrollen av modellen mot verkligheten på något sätt vara mindre värd. Det är nu naturligtvis inte så att "svaga" förutsättningar alltid ger med verkligheten överensstämmande resultat, det vore lite för bra för att vara sant. Om vi befann oss i den lyckliga sitsen borde vi rimligen alltid använda oss av enbart sådana. Till syvende och sist krävs dock alltid att modellen är relevant.

Vad gäller den andra förutsättningen påstår GG att mina beräkningar i den andra delen förutsätter en sk poissonprocess för att skattningarna skall kunna ges "en rimlig tolkning" och för att det skall kunna gå att tala om en genomsnittlig ökning per individ och år. Han påstår vidare att en poissonprocess i denna situation är orealistisk. Att beskriva individers brottsaktivitet i tiden med en poissonprocess är en av de mest använda förutsättningarna inom den statistisk/matematiska delen av kriminologin. Jag är inte på samma sätt som GG beredd att i ett hastigt svep förkasta stora delar av kriminometrin genom att beteckna denna förutsättning som orealistiskt (intensiteten behöver inte nödvändigtvis vara konstant). I detta sammanhang är detta dock mindre viktigt eftersom poissonantagandet i mitt fall inte är nödvändigt. Det finns mängder av andra "beteenden" än just poissonprocessen som här ger goda *punktskattningar*, även sådana där brottsligheten uppträder i "klumpar".

Den andra punkten i GG's kritik är att jag inte redogör för fler av de resultat som modellen ger möjlighet till. Jag presenterar enbart resultaten på populationsnivå, men underlåter att dra konsekvenser på individnivå.

Syftet med min rapport har varit att ge beslutsunderlag till politiker och andra som har att fatta kriminalpolitiska beslut. Jag har för egen del inga kriminalpolitiska ambitioner utan min målsättning har varit att debatten när det gäller effekter av olika strafftider skall föras på en mer saklig nivå än hittills. I den kriminalpolitiska debatten har man ofta "slagit varandra i skallen" med argument utan någon som helst sanningshalt.

I fråga om strafftidernas längd handlar det om att väga in både vinster och förluster. Längre strafftider är något färre brott, dvs. något färre offer, vilket skall ställas mot de negativa effekter som erhålls när man håller folk i fängelse över längre tider. För att belysa dessa sidor har jag nöjt mig med att beräkna förändringarna av brottsligheten (anmälda brott) och fängelsepopulationen vid olika faktiska strafftider. Det är naturligtvis så, som GG ger exempel på, att jag kunnat utnyttja modellen till att redovisa resultat ur andra synvinklar. Min tanke har dock varit att andra skall ha möjlighet att utifrån modellen ta fram resultat utifrån sina behov, precis som GG ger exempel på då han använder den på sitt sätt.

När jag nu beretts tillfälle att yttra mig i denna tidskrift vill jag även ge min syn på statistikers och matematikers roll inom samhällsvetenskaperna. Det i särklass vanligaste arbetssättet för statistiker/matematiker är att försöka använda färdiga statistiska modeller och metoder för att applicera dessa på olika situationer inom t ex kriminologin och sociologin. Problemet med detta är bara att verkligheten tenderar att inte vilja bete sig precis som man skulle önska. Statistiker/matematiker, och i ärlighetens namn även andra, försöker ofta att så att säga klämma in en vilt sprattlande verklighet i den trånga kostym som de färdiga modellerna och metoderna normalt utgör. Som statistiker-matematiker är vi också ofta mycket noga med att den rent matematiska bevisföringen är stringent och

helst elegant. Sedan förväntar vi oss att omvärlden i stum beundran skall se våra resultat som någon form av sanningen. Det fel vi då gör är att tro, eller åtminstone försöker få omvärlden att tro, att den matematiska stringensen ökar *sanningshalten* i sluttresultaten. I verkligheten finns det inget samband härvidlag. Den mest stringenta och välbevisade matematiska modell ger alltför ofta helt stolliga resultat i slutändan. Skälet till detta är att den rent matematiska stringensen spelar en så ytterligt obetydlig roll för slutresultatets relevans i jämförelse med felkällor som "orealistiska grundmodeller", "okunskap om datas beskaffenhet", "verklighetsfrämmande förutsättningar", "orealistiska formelförnyggande antaganden" osv.

Min målsättning har, efter att under några år åsatt, och även gjort mig skyldig till, matematiska övergrepp inom den kriminologiska och sociologiska världen, blivit att sätta *sanningshalten i sluttresultaten* i högsätet. Det innebär att jag i stället för att försöka klämma in den motspänstiga verkligheten i färdiga modeller försöker konstruera modellen efter hur verkligheten i själva verket ser ut och på så sätt se till att resultaten i slutändan inte hamnar snett.

En annan för mig viktig del i samband med modellbyggandet är att kunna presentera modellen på ett sätt som gör att så många som möjligt genom rent förnuftsmässiga resonemang kan bedöma sanningshalten i sluttresultaten. Eftersom jag i GG's artikel delvis kritiserar för motsatsen vill jag helt kort redogöra för rapportens innehåll: Halvtidsreformens genomförande i Sverige (den 1 juli 1983) innebar att det varje dag satt cirka 400 personer färre i fängelserna enligt kriminalvårdsstyrelsens statistik. Varje dag fanns 400 fler, fler-talet recidivister, "ute" i stället för som tidigare "inne". Det torde inte vara någon hemlighet att en hel del av denna kategori personer, som nu dagligen var ute i stället för som tidigare i fängelse, begår ett och annat brott. Genom att använda registerdata över tidigare fängelsedömda och kombinera dessa med risken för att registreras för ett begånget anmält brott (med utgångspunkt från uppklaringsprocenten) kunde jag beräkna hur många brott (i genomsnitt) denna kategori personer begår då de är ute. Beräkningen för t ex stöldbrotten gav att de i genomsnitt begår 1,72 (anmälda) stöldbrott per månad i frihet. 400 personer som i genomsnitt begår 1,72 stöldbrott i månaden ger ett årligt tillskott på cirka 8000 anmälda stöldbrott ($400 \times 12 \times 1,72$), en ökning med 1,5 %. Detta resonemang är utgångspunkten för min modell.

För att kunna beräkna inkapaciteringseffekterna vid *olika* förändringar av de faktiska strafftiderna tog jag således först fram en metod att beräkna hur många färre (vid längre strafftider) eller fler (vid kortare strafftider) som skulle komma att vara ute i stället för inne i anstalt vid olika faktiska strafftider jämfört med dagsläget (halvtidsfrigivning i flertalet fall). Relevansen i den konstruerade beräkningsmetoden kunde kontrolleras mot kriminalvårdsstyrelsens statistik över vad som faktiskt hände vid övergången från villkorlig frigivning efter tvåtredjedelstid till mera allmän halvtidsfrigivning.

Genom att i enlighet med utgångsresonemanget ovan kombinera det sålunda erhållna antalet personer som kommer att vara ute i stället för inne eller tvärtom, med det skattade antalet anmälda brott denna kategori personer i genomsnitt begår i frihet kunde jag komma fram till tillskottet eller reduktionen av anmälda brott för olika brottkategorier vid olika faktiska fängelsestrafftider. Även dessa slutresultat kunde kontrolleras mot vad som faktiskt hände med de anmälda brotten i fallet med övergång från tvåtredjedelsfri-

givning till halvtidsditto. De beräknade förändringarna i antalet anmälda brott ger naturligtvis inte de exakta siffrorna men de ger en god uppfattning om vilka nivåer det handlar om.

Vad jag vill säga med denna kortfattade genomgång är att risken att slutresultaten utifrån min modell i någon högre grad avviker från det faktiska förhållandet är mycket liten. Dels är själva resonemangsupbyggnaden mycket enkel och robust och dels har resultaten kunnat kontrolleras mot verkligheten. Om man vill kan man kalla det talmagi men det handlar om ett allvarligt menat försök att öka förutsättningarna för en öppen diskussion.

Adresse: *Jan Ahlberg*

Brå, Atlasmuren 1

S-113 21 Stockholm